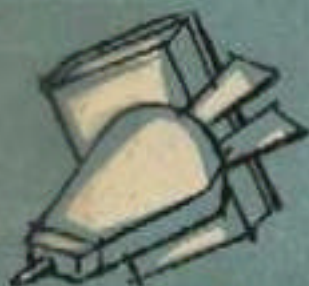

RAMON ARTOLA

SAGARDOAREN GRAZIYA

ta beste bertso asko

AUSPOA LIBURUTEGIA

RAMON ARTOLA

SAGARDOAREN

GRAZIYA

ta beste bertso asko

AUSPOA LIBURUTEGIA

SAGARDOAREN GRAZIYA
ta beste bertso asko

AUSPOA LIBURUTEGIA

- 1 -

Colección Auspoa - Plaza Santa María, 2 - Tolosa

Ordaindu bearrak:

Urte betekoa: 180 peseta. Atzerrian: 275 peseta

Ongilleak: 350 “ Ale bakarra: 25 “

RAMON ARTOLA

SAGARDOAREN GRAZIYA
ta beste bertso asko

AUSPOA LIBURUTEGIA

DEPOSITO LEGAL. S. S. 27 - 1961
N.º DE REGISTRO 835 - 1961

ARKIBIDEA

	Orri- aldia
RAMON ARTOLA LARRAÑAGA	9
ITZ-AURREA	11
Sagardoari	15
Joxeren eta Pantxikaren erromeriya	19
Pepita	22
Erariyaren bertuteak	24
Maitagarriari	29
Maitagarriari	32
Aldamar Jaunari	35
Oxaba pillotan	38
Jose-ren subak Donostiyan	41
Iltzeko zezenak	44
Artzai kanta	47
Tximutxak eta ni	49
Gerrako erituen onekindorako	54
Ines-entzat	56
Pakea bear degu	60
Amorioa eta penak	66
Arbolari	69
Fosforo kajaren gañian	71

Oroitz bat Bilintx-i	73
Jonas eta Ana	74
Erdaldun baten zaldiyari	76
Argi bideak	79
Txomin Irutxuloetarra bere erriyan	84
Altabizkarko kantua	88
Erriko xeme Irutxulotarra	92
Donostiko baratzagilleak	97
Pillotariyak	100
Urrutiko intxaurreak	102
Sagardoari	108
EGUNAREN ETA URTEAREN ERAK	111
Egunsentia	111
Illunabarra	113
Eguzkiyaren jaikiera	115
Eguzkiyaren sarrera	122
Udaberria	125
Uda	127
Uda-azkena	129
Negua	131
Udaberria	133
Uda	136
Negua	139

RAMON ARTOLA LARRAÑAGA

Ramon Artola Larrañaga Tolosa'n sortu zan mundura 1831'garrengo Dagonillaren (agostuaren) 31'ean.

Aren aita, Jose Antonio, Astigarraga'koa zan; ama, Maria Antonia, Tolosa'koa.

Aitaren aldeko aiton-amonak Astigarraga'koak ziran: Bernardo Artola ta Maria Miguel Echeandia. Amaren aldekoak, berriz, aitona, Santos Larrañaga, Tolosa'koa, ta amona, Maria Gamuza, Plazentzi'koa.

Ez dakigu noiz eta nola joan zan Donostira bizitzera. Gazterik nunbait.

Ogei ta zazpi urtekin (1858-XI-23) Donostiko San Bizenten ezkondu zan. Andregaya Manuela Elizetxea zan, Lezo'n jayo ta Donosti'n aberats batzuen etxean serbitzen zegoana. Orduko berri ez dakigu, bañan gero beintzat oso emakume lodia zan, eta pixua

ainbat grazi ta gatzu zuana. Arengandik ekarri omen zun bere umorea Pepe bere semeak.

Bost seme-alaba izan zituzten: Ramon, Franzisko (Pako), Jose (Pepe), Manuel (8 urtekin il zana) ta Rosario. ⁽¹⁾

Zarrena, Ramon, zeozer bañan oso gutxi, Pako ezer ez, bañan Pepe ta Rosario bertso jator asko jarriak dira. Batez ere Pepe. Onen antzeko familik oso gutxi.

Karlisten bigarrenengo gerratean Ramon Artola au liberalakin ibilli zan voluntario deitzen ziranakin.

Bere ofizioz linternero ta pintore zan. Tallerra ta denda zeuzkan Puyuelo kalean (gaur Fermín Calbetón). Semeak aitaren bizi-modua segitu zuten.

Azken egunetaraño lanean aritu zan. Biotzetik gaixotu ta elizakoak artuta, silloi batean il zan, arnasa artu eziñik, seme-alaba ta billoba guziak inguruan zirala, 1906'garrenengo Dagonillaren (agostuaren) 20'ean, 75 urtekin.

⁽¹⁾ Irakurri izan degu Artolatar danak, Ramon, Pepe ta Rosario, anai-arrebak zirala alkarrekin. Ez da ori egia. Ramon aita, ta Pepe ta Rosario bere seme-alabak izan ziran.

ITZ-AURREA

1959'garrengo Dagonillaren (Agostuaren) 9'an giro epel goxo bat zegon gabeko amabiak aldian. Tolosa zarra ixilik eta lo zegon. Alako baten, gau-pasazale batzuk kantari asi ziran "Zeru-txiki" deritzayon tabernan. Ara zer ari ziran.

Goizean sartu tabernan eta
ateratzen naiz azkena, ...

Bertso auek eun urte dituzte, eta, guk dakigunez, iñoiz inprentatu gabeak dira. Eun urteko muga bizi bizirik igarotzeko, zenbat aldiz kantatu izan ote dira Tolosako -eta Euskalerra guztiko- taberna-zulo ta sagardotegietan?

Artola pozik egon liteke bere erriko gau-pasazaleen "debozioarekin". Bañan eun urte osatzean (1860-1960), besterik ez egitea lotsagarria litzake. Ala pentsatu gendun eta ona emen liburu au.

Liburuaren izena ere gau artako oroipenez aukeratu degu. Ordun kantatutakoak Artolaren bertsorik zarrenak eta onenetakoak

dira. Orregatik sobra merezia dute ayengandik izena artzea. Lenengo bertsoaren lenengo puntua artuta, bagendun izen jator eta egokia: SAGARDOAREN GRAZIYA.

Nola ez izan gure erriaren gustokoa sagardoazko batayo au?

* * *

Liburu ontako bertsoak iru zatitan berezi ditezke:

Bata, 1880'garren urtea baño lenagokoak. Zati ontan -batez ere Jose Manterola zanaren bertso-bildumari esker- Artolaren bertso ez-ezagun asko dijoaz. Oyetatik makiña bat iñoiz argitaratu gabekoak. Badira batzuek amorioaren arantzak eta pozak kantatzen dituztenak. Arritzekoa da zeñen antz aundia duten Bilintx'en bertsoekin. Izan ere, biak garai batekoak ziran eta alkarren lagunak dudarik gabe. INES'entzat deitzen diranak, berriz, Iztueta'ren KONTXEZI deitzen diranakin antz aundia dute eta doñu berean kantatu ditezke. Zati onek mesede ederra egingo dio Donosti zarreko euskal literatura ezagutu nai duanari.

Bigarren zatia 1880'garrengo urtea ezkerozko bertsoekin ornitua dago. Urte ortan Manterola'k sortu zuan "Euskal-Erria" aldizkaria. Geroztik an atera zitun Artolak

bere lan geyenak. Bañan bide berritik jo zuan. Zoritxarrez gure iritzian. 49 urtekin obeto dago gizona bide zarrari segitzeko. Liburu ontarako, ordea, lenengo bolarako bertsoekin antzik aundiena dutenak berezi ditugu, eta ez da emen, bearbada, aldaketa aundirik nabaituko. Bañan erriak ez du buruz ikasi urte au ezkerozko bertsorik.

Ta azkenean “Egunaren eta urtearen erak” izendatu deguna. Denak alkarren anayak dira, eta orregatik bildu ditugu batean. Batez ere “Illunabarra,” deritzayona oso ezaguna da.

Bañan ez dezala iñork pentsa liburu au artuta Ramon Artolaren bertso geyenak eskuratu ditula. Atera zitun arek bertsoak beste olako zazpi edo zortzi liburu osatzeko lain. Oraindik ere azalduko da AUSPOA'n Artolaren liburu bat bañan geyago.

SAGARDOARI

1/ Bedeinkatua izan dedilla
sagardoaren graziya,
bai eta ere kupira gabe
eraten duben guziya;
erari onek gizon askori
ematen dio biziya,
au eran gabe egotia da
neretzat penitentziya.

2/ Lenengo sartu tabernan eta
ateratzen naiz azkena,
egun guzian zurrutian da
etzait betetzen barrena;
au da erari maitagarri bat
arras piztutzen naubena,
Joxepa Karmen biotzekoa
bete amabigarrena.

3/ Gosea ez det aundiya bañon
egarriya bai ugari,
nere barrenak naitasunikan
ez diyo berriz urari:
sortzen ditudan koarto pitxarrak
ematen dizkat tripari,
nere denboran biziya kentzen
diot zenbait sagardoari.

4/ Gaitzik ez duben erari oni
gogoz oi diot nik ekin,
satisfazioz ez naiz arkitzen
pitxar bat eta birekin;
iru edo lau izaten ditut
arratserako nerekin,
tristura eta penak sendatzen
ditut sagardoarekin.

5/ Astelena det jai bat artuba
pekatu mortalekotzat,
asteartean bearrerako
gogorik egiten etzat;
asteazkena, ai nere pena,
oso pereza sartzen zat,
modu onetan aste guziya
alperkerian joaten zat.

6/ Bart arratsean egin det amets
len egin izan dedana,
tabernatikan irten naizela
txispatu edo edana;
pausorik txuxen egin ezinda
esaten nuben: au lana,
golpatu gabe ez nindeke jua
gaur ni andriarengana.

7/ Kupelan daguan sagardoak dit
ematen tentazioa,
prezisamente eran bearra
daukat persekuzioa;
milla deabruz josirikako
orain duben prezioa,
zaleak asko geran medioz
dauka estimazioa.

8/ Eranago ta berriz naiago
beti nago egarriyak,
begi bitarte txarrikan ez dit
egiten tabernariyak;
emeretzi len, au ogeigarren,
amar atzo zor utziyak,
markak kupelan egin, jaiean
pagatutzeko guziyak.

*Ramon Artola-k ipiñiak Donostian,
1860'garren urtean.*

Ikusi: "Albun vascongado - Colección de poesías y versos en lengua euskara formada por José Manterola, 1877, pág. 117". Biblioteca de D. Julio Urquijo, Sn. Sn., n.º 3.091. ("**Colección de José Manterola**" jarriko **degun bakoitzean, bertso-sorta au aitatu nai degu**).

(Eskuz eskribitutako papera).

Bertso auen aztarrenak arkitu izan ditugu Tolosan, Ernanin, Donostin, Orion, Ondarrabin, Ataun'en... Bertso guziak iñun ere ez. Bigarrena olaxe esaten dute orain:

Goizian sartu tabernan eta
ateratzen naiz azkena,
egun guzia zurrutian da
etzait betetzen barrena; (**edo**: ezin zait bete...)
ai au erari maitagarria
arras poztutzen nabena, (**edo**: gustatzen...)
Maria Jesus biotzekua,
bete amaseigarrena.

Gañerako aldaketak txikiak dira: Tolosan 3/3:
"...kariñorikan", 3/5 "...kuarto apurrak" Ernanin: 2/1, 2.
"Edaten asten naiz aurrena ta gelditutzen naiz azkena"
5/3,4: "aste artean lan egiteko gogorik etortzen etzat"
5/7: "era onetan..."

JOXEREN ETA PANTXIKAREN
ERROMERIYA

1/ Egun eder bat daukat goguan
erromeriyen izana,
maitetxo maitagarriyarekin
festan ibilli nintzana,
lore eder bat ziruriyala
bakarrik nuben arkitu,
eztakit nondik ziran zerubak
aingeru ura argitu.

2/ Bidian biyok ginjuazela
galdetzen niyon berari:
maite ninduben biyotzetikan
edo nai ziyon ñori;
erantzun ziran: Nere biyotza
gordia daukat batentzat,
bat ura nor dan ondo dakizu,
guzti guztiya zuretzat.

3/ Erantzuera pozgarri ura
eman ote ziran ziñez,
istante batez gelditu nintzan
oso sinistu eziñez;
berriturik nik esan zubena
ia egiya ote zan,
juramentuba eskeñi ziran
sinistapena ar nezan.

4/ Andik aurrera arkiturikan
satisfaziyo osuan,
ase eziñik jardun genduben
geren izketa gozuan;
festa lekuban ibilli giñan
aingeru biren moduban,
egun oberik eztet pasatu
jayo ezkeroz munduban.

5/ Etxera asi giñan denboran
pozez beterik barrena,
galdetu niyon ia nai zuben
ni izatia arrena;
ark berriz neri: Baldin zuk ala
nai baldin badezu izan,
nai dezunian alkar artuko
degu betiko elizan.

6/ Ura neretzat fiñezan zeguen
baita ni ere arrentzat,
biyok konforme arkitzen giñan
izateko alkarrentzat;
bañan zerubak erabakiya
nonbait ala etzekarren,
eta ez giñan maitia eta
ni jabe egin alkarren.

*Ramon Artola-k ipiñiak Donostian
1860'garren urtean.*

Ikusi: "Colección de José Manterola, pág, 119", eskuz
eskribitutako papera.

PEPITA

1/ Dama bat biotzean
sartu zait betiko,
zeñen ikusi gabe
ez nuken etsiko,
berarekin gustora
nitzake biziko,
nere besuetatik
ez nuke utziko.

2/ Bere izenez deitzen
diyote Pepita,
dalako mirabe txit
lirain da polita,
iñoiz egiten diyot
etxera bisita,
biyotza mugitzen zait
bera ikusita.

3/ Zerbait paga liteke
bera ikustia,
dalako polit igual
gabeko gaztia,
gustora pasatzeko
jaya ta astia,
nayago nuke balitz
nere emaztia.

4/ Arpegi ederra du
paregabekoa,
gorputza igualikan
ez dan modukoa,
aingeru bat diruri
dala zerukoa,
au logratzen dubena,
zori onekoa.

*Ramon Artola-k ipiñiak Donostiyan
1863'garren urtean.*

Ikusi: "Colección de José Manterola, pág. 121", eskuz
eskribitutako papera.

Lenengo bertsoa: Tolosako Fakundo Adurriaga
"Besamotza"-ren eskuz idatzitako lenengo mordoan.

ta J. A. Santesteban. "Colección de Aires
Vascongados".

12 Setiembre 1874, 500 ejs. ⁽¹⁾

ERARIYAREN BERTUTEAK

1/ Erari maitagarriya,
zugatik daukat jarriya
argumentu bat larriya;
indarra zera gorputzarentzat,
kentzen dezu egarriya,
gauza estimagarriya,
bañan zauzkat igarriya,
zera engañagarriya.

2/ Nik zu nor ziñan ez nekin
eta gogoz nizun ekin,
fiyaturikan zurekin;
istante batez egin zenduben
nai zenubena nerekin,
biyok giñan alkarrekin,
kontubak ziran gurekin,
ondo det nor zeran jakin.

⁽¹⁾ Eskuz kanta-paperari erantsia.

3/ Batek lezake espero,
ondotxo edan ezkeru,
jarriko dubela ero;
lotsagarri ta lotsarik gabe
ibilliko dala gero,
korajetsu eta bero,
non nai egiñaz aldero,
modu txarrean entero.

4/ Indarra erariyak du
ezin litekena neurtu,
gizona lezake aurtu;
ustez tamañan bein eran eta
ninduben oso mozkortu,
itzegin ezin ta gortu,
bista zitzaidan laburtu,
gañera nuben min artu ⁽¹⁾.

5/ Gustora eran banuben
ondoren pagatu nuben,
deskalabratu ninduben;
nere ondolik pasa zan batek
galdetu ziran zer nuben,
ia miñen bat al nuben,
nondikan sentitzen nuben,
planta onen bat jo nuben.

(1) Eskuz kanta-paperari erantsia: “tratu on bat nuben artu”.

6/ Nere moduban beste bi,
eranik sobra erari,
buelbaka ziran erori;
altxa nai eta ezin altxarik;
loitan zebiltzan igari,
jarri ziran guri guri,
kuasik etziran ageri,
bildu baitzuten ugari.

7/ Nai ez dubenak orditu
eta ondoren eritu,
kontuz eraten aritu;
erari klase guziyak bere
espirituak baditu,
gure txintxurak nai ditu
gustoz eraten baititu,
naiz gero berak zatitu.

8/ Mudatzen gaitu eranak
mundu onetan geranak,
pruebak daduzka emanak;
jeniyo txarrak ondutzen ditu
bai ere gaiztotu onak,
aztu orduban esanak
eta egindako lanak,
naiz gero damutu danak.

Donostiyan: Juan Osesen, moldiztegiyan.

Ramon Artola-k ipiñiak Donostian 1864'garren urtian. ⁽¹⁾

Auek dira Ramon Artolaren bertsorik famatuenak. Amaika aldiz argitaratu izan dira, bañan Manterola'k, bere "Cancionero Vasco" deritzaion liburuan, etzuan nai izan seigarrena atera, eskaxa iritzita nunbait, eta aren faltan gelditu ziran geroko argitaraldi asko. Orra argitaraldi batzuen tokiak:

José Manterola: "Cancionero Vasco, Primera Serie".

"Bertsolaria", Imp. Macazaga, Rentería, 1933.

"Euskalerriko kanta zarrak", Imp. Macazaga, Rentería.

"Gure kanta zar jatorrenak".

"Euskal kantak", Donosti, 1959.

"Gure kantak", Bilbao, 1960.

"La Constancia". (Daukadan periodikuaren puskak ez du egunik markatzen.)

"Baserritarra", 1909.

Kanta-papera: Col. Lacombe, Bib. Nat. París.

Kanta-papera: Imp. Macazaga, Rentería. (Getari'ko Garro baserritik eskuratua.) Gerra aurretikako egutegi baten.

Erriaren eskuz edo makinaz idatzitako paperetan:

Tolosako Fakundo Adurriaga "Besamotza" zanaren mordoetan.

Ernaniko Ramon Apaolaza zanaren sortan.

⁽¹⁾ Eskuz kanta-paperari erantsia.

Ikusi: "Cólección de José Manterola, pág. 9".

Irunen jayo ta Plazentzin bizi izandako Andres Ecenarro "Urzelai" zanaren sortan.

Donostiko Juan Iturralde "Juanito Kojua"-ren sortan.

Gernikako Julio Bareño jaunak norbaiten aotik jaso ta bialdua.

Nungoa danik jarri gabeko paper baten.

Oraindik ere izango dira geyo, bañan naikoa izango da gure errian ondo ezagunak dirala adierazteko.

Askotan inprentatua izan dan ezker, ez da arkitzen aldaketa aundirik.

MAITAGARRIYARI

1/ Ditut itz bakar batzubek neurtu
txit maite dedan batentzat,
nua kantatzen abiyatzera
salatu gabe norentzat,
ezin entendi litzake bestek
nayakgantikan beretzat,
zergatik aren igualik iñon
danik iruritzen etzat.

2/ Ditu oin txiki pollitak eta
guztiz ariña pausua,
lurrian eztu utzitzen bere
oñaren marka osua,
meriñakia eramaten du
biatz birekin jasua,
bide batian dijuanian
diruri dala usua.

3/ Gerriya mia, gorputz liraña,
alturan ona tamaña,
jantzitzen berriz beste zenbaitek
bañan obia du maña,
danik arropik merkienakin
ibillitzen da apaña,
eztute sedaz jazten diranak
ere luzitzen ark aña.

4/ Arpegiya du zoragarriya
Jaunak milagrozi egiña,
gorriz arrosa dirudiyena
ta zuriz berriz iriña,
buruban ille trenzatu beltza
ugariya ta txit fiña,
itzikan arki ezin liteke
fama emateko diña.

5/ Aren onduan ederrak oso
ematen dute itxusi,
nere aurrian alakorikan
eztet oraindik ikusi,
eman al fama bañon geyago
luke askozaz merezi,
saltzeko gauza balitz ez luke
faltako zeñek erosi.

6/ Ezertan eztu fantesirikan
eta txit da kariñosa,
arren itz batek sartutzen diyo
triste dagonari poza,
kantuban berriz gustagarriyak
ditu graziya ta boza,
iñoiz aitzen det eta orduban
pil pil jartzen zait biotza.

7/ Ezin kontatu liteken ainbat
neri gustatzen zait ura,
nayago nuke arrekin bizi,
ez joan bakarrik zerura,
bera andikan egan jetxiya
dala diruri mundura,
nigandik arren pentsamenturik
sekulan ezin kendu da.

8/ Kuidadoaren faltan liteke
alako gauza bat aja,
diamantiak bañon geyago
baliyo duben alaja,
ark bear luke gordeta egon
dedin kristalezko kaja,
iñor ibilli eta ez dezan
itxura galduta laja.

*Donostiyan: Juan Oses-en moldiztegiyan.
Ramon Artola-k ipiñiak, Donostiyan,
1865'garren urtean* ⁽¹⁾.

(1) Ikusi: "Colección de José Manterola", pág. 7.
Echeverría y Guimón. "Ecos de Vasconia".

(1) Eskuz paperari erantsia.

MAITAGARRIYARI

1/ Itz eskojitu bakar batzuek
txit maite dedan batentzat,
nua kantatzen abiatzera
salatu gabe norentzat;
eziñ konprendi litzake bestek
nayakgatikan beretzat,
zergatik arren igualik iñun
danik iruritzen etzat.

2/ Ematen diot aingeru eder
zeruko baten itxura,
argizaiz ere ez liteke egiñ
politagoko figura,
tatxarik arki eziñ leioke,
egoki ain du eitura,
mundu guztiya bañan geyago
neri gustatzen zait ura.

3/ Poza sartzen zait nere barrena
aitubaz aren itz otsa,
enkantaturik naukan mediyoz
dalako kariño utsa,
kantuban berriz jilguero batek
bañon obia du boza,
dulzetasunak ateratzen dit
nere petxutik biyotza.

4/ Besterik ez det iñortxo maite,
bakar bakarrik det ura,
nere biyotzak arenarekiñ
juntatzia luke gura;
gustagarriyagorikan jayo
ezin diteke mundura,
nigandik aren oroipenikan
sekulan eziñ kendu da.

5/ Gustagarriya dalako guziz,
baldin balego kortian,
premiyoren bat alkantzatuko
luke bizi dan artian;
artzaz gañera guardi bat para-
ko lioteke atian,
por si acaso ez dezan ostu
iñork ezkondu artian.

6/ Duen graziya ez du iñungo
dendan diruz erosiya,
ematen zayon fama sinistu
duela txit mereziya;
baldin aberats zenbait bezela
jarriko balitz jantziya,
berarengana begira luke
Españiaren erdiya.

7/ Orra zazpi bat bertso berriyak
enamoratu bientzat,
amorioa firmia artu
lelengo lana ori beintzat,
kontuak ongi atera eta
jarri biak alkarrentzat,
ezkondu eta joka asita
eztago oberik guretzat.

reçu en 1869 ⁽¹⁾.

Ikusi: Bibliotheque Nationale, Paris. Celt. et B. 169; 73.
104.

Kanta paper onek ez du egillearen izenik azaltzen.
Bañan ezagun dute onek eta onen aurrekoak aita bera
dutela.

⁽¹⁾ Eskuz paperari erantsia.

JOAKIN BARROETA-ALDAMAR, 1796'an Getari'n jayo ta 1866'en Madriden il zan. Gipuzkoako Diputazioaren ordekoa izandu zan Madriden. Asko maite zuten Euskalerra guzian, batez ere 1864'an, Madriko Senaduan, Fueruen aldeko itzaldi bero bat egin zuan ezkerostik. Bere eriotzakoan etzitun erriak bertso auek bakarrik atera.

ALDAMAR JAUNARI

1/ Don Joakin Barroeta-Aldamar
orain ill zaigu kortean,
gu anparatzen bizitu izan
dana ainbeste urtean:
benazko penaz egin zayogun
negar guztiyok batean,
amoriozko diogun zorra
malkoz pagatu artean.

2/ Kondaira bat txit mereziya
du gizon onen bizitzak,
beti argitan arki ditezen
esan oi zituben itzak:
urre guztiyak ainbat baliyo
badu gureztat bakoitzak,
ayek sendatu izan dituzte
Euskal erriaren gaitzak.

3/ Gure fueruen gordetzallea,
zan guztiz gizon abilla,
arren igualak obe genuke
baldin baginduzke milla:
Euskal erriyak kalterik asko
badu seme on au illa,
ala konbeni bada, zeruban
erdiyan gerta dedilla.

4/ Ez gaitzabela diamantiak
kobriaren truke saldu,
ori egingo duen gizonik
Jaunak sortuko ez al du:
arren digula beti Aldamar
bezelako bat azaldu,
geren kostumbre onak aurrera
ere ez ditzagun galdu.

5/ Nola Elkano ala Aldamar
Getariako erriyak
zeizkan bi seme probintziyari
eman estimagarriyak:
len batek daukan bezela orain
biar lituzteke biyak
beren bronzeko erretratuak
oroipengarri jarriyak.

6/ Gu ere gure aitak bezela
aundiyak izango gera,
baldin galdutzen ezpaditugu
fueruak eta euskera:
bañan gordetzen ezpadirade
legi au eta izkera,
orduban geren aitaren seme
onak izango ez gera.

*Ramon Artola-k jarriyak Donostiyan
1866'garren urtean* ⁽¹⁾.

⁽¹⁾ Ikusi: "Colección de D. José Manterola, pág. 11".
(Eskuz eskribitutako papera).

(1) Eskuz paperari erantsia.

OXABA PILLOTAN

1/ Plazan entero itxusi
degu Oxaba ikusi,
zartuta blekan
mutill gaztien
kontra jokatzen da asi,
eta eztu irabazi.

2/ Zartu da ta edadia,
joan zayo lengo aidia,
berak eztu nai
aitu, zaionik
galdu abilidadadia,
au da debilidadadia.

3/ Aisa asko diyo garbitu,
begirik ez du argitu,
ogei ta laura
amaika tanto
bakarrak atera ditu,
lotsagarri da arkitu.

4/ Bote motxa bazan artzen
gizarajua zan lertzen,
luzia egin
ezkeroz berriz
kolkora zitzayon sartzen,
ongi etzalako jartzen.

5/ Nekaturikan guziya,
zutik ezin zeguen iya,
partidu orrek
laburtu diyo
amar urteko biziya,
damutu zayo asiya.

6/ Lorikan ezin egin du,
ezur guztiyetan min du,
estula eta
katarro zarra
ditu beregana bildu,
gorputz zar gaixoa il du.

*Ramon Artola-k ipiñiak Donostiyan
1869'garren urtean.*

Ikusi: "Colección de José Manterola, pág. 123", eskuz
eskribitutako papera.

Tolosako Fakundo Adurriaga "Besamotza"-ren eskuz
idatzitako bigarren mordoan.

"Euskal-Erria", IX, 1883.

"Euskal-Erria", XXII, 1890. Bigarren "Euskal-Erria"-
ko argitaraldi ontan gauzak piska bat aldatu zitun. Alaxe
zion:

TOLOSAN BEOTIBAR-KO PLAZA BERRIYAN JUAN
JOSE ZARRA PILLOTAN. (Nere adiskide Ramos
Azkarateri):

1/ Plazan biziro itxusi,
degu Pipirri ikusi,
edade ortan zion nai mutill
gazte bati irabazi,
zori gaiztoan da asi.

2/

3/ Gaztiak dio garbitu...

.....

parragarri da gelditu.

4/

5/

6/ Geroz lo ezin egin du,
ezur guztiyetan min du,
dalako plazan gazte papera
egin nayeon ibildu,
gorputz zar gaixoa il du.

JOSE-REN SUBAK DONOSTIYAN

1/ Guardasol-gille Josek
milloi bat ensayo
egin arren, su onik
irtentzen etzayo,
gizon orri polbora
kentzen ezpazayo,
denbora gutxi barru
erotuko zayo.

2/ Lengo gaubian orren
subak erre dira,
ruedak politak ziran
ibilli balira,
eragin gabe ezin
ematen zuten jira,
parrez egondu giñan
ayeri begira.

3/ Bi buelta eman eta
ziraden gelditzen,
istantian indarra
zitzayoten iltzen,
gero eskubarekin
zituben ibiltzen,
ler gaizto egin zuben
ayek erabiltzen.

4/ Plazerdiyan orlako
subak erakusten,
nola ez diyon nago
iñork erakusten,
jendia egoten da
gauz onak ikusten,
orrek eztu kulparik,
diyotenak uzten.

5/ Andriak erriyetan
maiz diyo ekiten,
ikusirik alferrik
gastubak egiten,
itxurazko gauzik bein
ezin zayo irten,
zenbait far jendiari
diyo eragiten.

6/ Guardasolak konpontzen
bear zayo aztu,
subak moldatzen berriz
ikasiko eztu,
egiten ditu zenbait
sayo eta gastu,
Josek laster bear du
oso aberastu.

*Ramon Artolak jarriak, Donostiyan,
1869'garren urtean.*

Ikusi: "Colección de José Manterola, pág. 128", eskuz
eskribitutako papera.

ILTZEKO ZEZENAK

*Donostiya zarreko plaza berriyan
salduniote eta astelen iñaute 1870'garren
urtian.*

1/ Igande astelen
artsalde bietan,
plazan arkitu gera
festa aundietan,
obiagorik asko
gure begietan,
eztala jarri nago
iñauterietan.

2/ Aukeran ekarriyak
zituzten zezenak,
Nafarruatik, biña
urte zituztenak,
len plazarik ikusi
izan etzutenak,
txarrik bat etzan irten,
fiñak ziran denak.

3/ Lantzaz zulatu arren
izutzen etziran,
aberien triparen
azpiyan maiz ziran,
adarretan bolakin
izan ez paziran,
plazan sardiyak illtzen
ikusiko ziran.

4/ Zinta zabal kolore
guztiyakoak,
biatz delikadubak
apaindutakoak,
zezenen lepoetan
denak alakoak,
ziran erregaliyak
Donostiyakoak.

5/ Nola toliatzalle
ala lantzadunak,
duan ziran plazara
prestatuak danak,
festagille egoki
alkarren lagunak,
guziyak errikoak
gure ezagunak.

6/ Muestrak eman zituzten
zirala abillak,
nola lantzakin ala
sartzen banderillak,
golpian zezen asko
izan ziran illak,
ezeren aitzakirik
etzuten kuadrillak.

7/ Oyez gañera ziran
zaldunen konpartsak,
iri jokari eder,
subak eta dantzak,
musikak danboliñak,
gaztien jolasak,
zeru berri bat zala
zirudiyen plazak.

8/ Azken iñote gabaz
entierro bat zan,
sardin zarrari egin
ziyotena plazan,
bazan zenbait diabru
kantatzen da dantzan,
festaren bukaera
arrekin eman zan.

*Ramon Artola-k jarriak, Donostiyan
1870'garren urteko Martxoan.*

Ikusi: "Colección de José Manterola, pág. 133", eskuz
eskribitutako papera.

Colección Bonaparte, New Library, Chicago (kanta-
papera).

ARTZAI KANTA

1/ Zeru lurren jabea
Belenen da aurtu,
portalpe bat du bere
jayo leku autu,
artzaiak berri on au
degunian artu,
berarengana joanda
degu adoratu.

2/ Kontentuz izan gera
arkume ta guzi,
geren jabea bean
degula ikusi,
ganaduben tartean
pobrezan da bizi,
lekurikan onena
lukena merezi.

3/ Bertan utzi ditugu
eraman guziyak,
gaztak, esnia eta
arkume biziya,
intxaurre, gaztain da sagar
ondutzen asiya,
Mariya amak eman
dizkigu graziya.

4/ Aingeru Gabrieleak
emandako itza,
jaya da Jaungoikoa
Jesus baiteritza,
au da falta senti zan
zerubaren giltza,
gu an sartzeko baldin
ongi bagabiltza.

*Ramon Artola-k jarriak, Donostiyan,
1871'garren urtean.*

Ikusi: "Colección de José Manterola, pág. 132", eskuz
eskribitutako papera.

13 Agosto, 500 ⁽¹⁾

TXIMUTXAK ETA NI

1/ Tximutxaren kontubak
asten naiz kantatzen,
nerekin oyekiko
bertsuak kantatzen; ⁽²⁾
eguna pasatuta
lanian nekatzen,
arratsian ez ditet
uzten deskantsatzen.

2/ Gure etxia ezta
entero berriya,
aspaldikua da ta
erori da iya;
tximutxak okupatzen
diyote erdiya,
an diranakin bete
liteke gurdiya.

⁽¹⁾ Eskuz erantsitakoa.

⁽²⁾ Bi aldiz **kantatzen**. Bietako baten **kantatzen** izango da, bañan paperean ala dago eta ez degu ikutu nai izan.

3/ Oyera nuanian
lenbiziko lana,
argiyarekin ondo
miratzen det dana;
bat eztet arkitzen da
sartzian barrena
dozenaka juntatzen
dira neregana.

4/ Nere martiriyua
asten da segiran,
milla sentitzen ditut
gorputzaren jiran;
argiya piztu eta
denak erretiran,
eztakit zein zokotan
gordetzen zaizkiran.

5/ Berriz ere itzaldu
orduako argiya,
asten zaizkit egiten
beren pikardiya;
alderdi denetatik
simien larriya,
odol guziyak eran
dizkidate iya.

6/ Sosegurikan ez det
oyian arkitzen,
gau guziyan bar bar bar
ez dira gelditzen;
nautelako erotu
nayan erabiltzen,
arrapatzen detana
gustora det iltzen.

7/ Nere begiyen bistan
zaizkidanak jartzen,
arrapatuta ditut
ankarekin lertzen;
argiyarekin ere
asko det erretzen,
alkobako paretak
ez ditut edertzen.

8/ Batzubek illak ez dit
askorik serbitzen,
bizi diranak naute
sobra persegitzen;
gau guziyan jeiki ta
etzan naiz ibiltzen,
nai bezin laster etzait
eguna argitzen.

9/ Noizbait ongi sortu zan
tximutxen aziya,
gañez betia daukat
paraje guziya;
gustoz kendubak gatik
zenbaiti biziya,
gure etxia beti
tximutxez josiya.

10/ Negubak ere galtzen
ez duben arraza,
non dan billatzen ez da
askotan erreza;
oi ta guzi etxia
erre al baneza,
pozik galduko nuke
daukadan pobreza.

11/ Nere pazientziya
oyekin det galtzen,
ero bat egiñikan
naute iñoiz jartzen;
belarriko zulotik
igual zaizkit sartzen,
badira gabak loak
ez naubenak artzen.

12/ Neguba etortzeko
nago deseotan,
utziko al nautela
soseguban lotan;
askorik egin gabe
zenbait denbor'ontan,
jartzen naizen lekuban
artzen nau frankotan.

*Ramon Artola-k ipiñiak, Donostiyan
1871'garren urtian.* ⁽¹⁾

Ikusi: Colección de D. José Manterola, pág. 8,
inprentaren izenik gabeko kanta-papera.

⁽¹⁾ Eskuz erantsitakoa.

GERRAKO ERITUEN onekindorako edo benefiziorako jarriak, kantatu ziranak Donostian iru erregearen egunaren bespera arratsean, 1873'garren urtean.

1/ Oroipendurik geren
anai min dutenaz,
gatoz poz baten billa
zeñak dauden penaz,
maite ditugulako
animatik benaz,
arras kupitzen gera
sufritzen dutenaz.

2/ Portatzen diranakin
garboso ta prestu,
esker gabekeriya
eztana da justu,
bere anayen penaz
nai dubenak aztu,
arrizkua da edo
biyotzikan eztu.

3/ Guk degunak biyotza
mugitzen zaiguna,
nola ezta izango
gai ontan biguna?
pozez pasa ditzaten
gauba ta eguna,
lagunduko diyegu
al dezakeguna.

*Ramon Artola-k jarriak Donostiyan
1873'garren urtean.*

Ikusi: "Colección de José Manterola, pág. 131", eskuz
eskribitutako papera.

INES-ENTZAT

ITZ NEURTU BERRIYAK AMEZKETAR BATEK DONOSTIYAN JARRIYAK

1/ Nere maite izarra diruriyenak
sufri arazten dizkit noizik bein penak,
bañan fortunaz,
ala gabian nola egunaz,
arren itxura
begiyetatik zuzen petxura
igarotzean,
poza sentitzen det biotzean.

2/ Arren itxuraz ezin nindeke aztu,
obiagorik bestek neretzat eztu,
bere begiyak
dira izarrak bezin argiyak,
arpegi fiña,
eta gorputza ongi egña;
Ines ikustez
ez nintzake ni aseko ustez.

3/ Amoriyuak nauka luzaro eri,
kandelaren gisa naiz urtutzen ari,
neri begira
jartzen diranak izutzen dira,
aspaldi (y) ontan
ez naiz askorik gozaten lotan,
maitia gabe
bizitzekoz, det iltzia obe.

4/ Urruti bizitzen da Ines nigandik,
onuntz pasarizorik ez dago andik,
orla dala're
arren berri bat badet alare:
dagola miñez
ezin jan ta ezin lo egiñez
neregatikan,
ni naguen gisan arreatikan.

5/ Gerrak banatu gaitu alde bitara,
ura Debara ta ni Donostiyara,
maite geranak
ezin baturik ¡ai abek lanak!,
gaude aparte
Jaun zerukuak nai duben arte,
onla sufritzen
eztakit nola ez geran iltzen.

6/ Lengan izandu det karta beria,
asten zana esanaz "maite neria",
ura letutzen
sentitzen nuben poza urtutzen
begi biyetan,
negar egin nuben egiyetan,
biziro gozo,
biotzak jira emanik oso.

7/ Laster egingo balitz pake eder bat,
alkarrentzat izango giñake anbat
beti betiko,
zer gustora giñaken biziko
zeru berriyan,
baseritxoan edo erriyan,
danak inbiri
ligutekela maitetxo biri.

8/ Uda berriko lore zuri gorriya,
benaz maitatzen dedan zoragarriya,
lengo gabian
lotan iruki nuben aldian,
jo zer ametsak!
galdetu ziran ia arrentzat
nai nuben izan,
baietz esanta esnatu nintzan.

9/ Nere amets gozoa zan urrezkoa,
esnatuta ondoren gezurrezkoa,
ustez zeruban
nebillen eta, nenguen munduban
maitia gabe,
egin da gero beraren jabe,
umien gisan
engañatuba gertatu nintzan.

10/ Biotz biotz nereko maite gozoa,
alkar ikusi gabe urte osoa
zaigu igaro,
eta onela bearko gero,
dauzkagun penak
gerrak ekarri dizkigu denak,
luze badabill
amoriuak bear gaitu ill.

*Abostu-illaren bederatzigarrenean,
1874'garren urtean.*

Ramon Artola-k ipiñiak Donostiyan ⁽¹⁾.

⁽¹⁾ Eskuz paperasi erantsia.

Ikusi: “Colección de José Manterola, pág. 6”, inprentaren izenik gabeko kanta-papera.

Tolosako Fakundo Adurriaga “Besamotza” zanaren lenengo eskuz idatzitako mordoan.

PAKEA BEAR DEGU

1/ Aundiyak dira penak
senti ditugunak,
zori gaiztozko gerrak
sortu zizkigunak:
batu gaitean denok,
bada gure Jaunak
nai du anaitutzea
bere seme danak.

2/ Aserre bizi gera
maizter nagusiyak,
adiskidetasunak
dauzkagu autsiyak:
armakin eziñ kenduz
alkarri biziya,
geren buruben kontra
gabiltza guziyak.

3/ Baserritar armakin
irtenak mendira,
erlijioa gatik
joanak omen dira:
¿bañan au galtzen ari
diranak, zein dira?
¡A Praixku, Praixku! lotan
Praixkuk egon dira.

4/ Baserritar jendeak
bizi bitez ernai,
zenbait itzontziri ez
siñistatu zernai:
askok nai etzutenak
pakean bizi nai,
beren faltaz egiten
dute gaur oi ta ai.

5/ Baserriyak erre ta
urratu erriyak,
soildurik daude soro,
baso ta mendiyak:
ikusten gauden gaitzak
dirade aundiyak,
laster galduko dira
emengo Indiyak.

6/ Batek mesede badu
kalte dute millak,
gerran dabiltzan askok
ez dira abillak:
ondasunak ondatu,
gañera mutillak,
alferrikan badira
makiña bat illak.

7/ Ez gaitezen tontoak
izan euskualdunak,
utzi ditzagun seta
artu ditugunak:
ez bagera anaitzen
lengoko lagunak,
gu gera geren faltaz
lur joko degunak.

8/ Eskarmentuz beterik
beste baterako,
pakea billa zangun
orain ta geroko:
sesiotik ez degu
ezer aterako,
emengo gerrak dira
gure kalterako.

9/ Egiya da luzaro
Nazioa miñez
dabillela auldurik,
sendatu eziñez:
mediku askok zaitu,
batek on egiñ ez,
iya etorri dela
aztutzer a oñez.

10/ Bañan noizbait bear da,
Jaunaren graziya
bere biotzean da
sustraitzen asiya:
sendagille gazte bat
guziz ikasiya,
argitu da emango
diyona biziya.

11/ Galai au da Alfonso
amabigarrena,
Españako koroa
bidez dakarrena:
nola ama baitzan len
bera zekarrena,
semearen burura
jira da arrena.

12/ Bitarte ontan pasa
dira zenbait urte,
koroa Alfonsoren
burura dan arte:
ala bear ta askok
arturikan parte,
ekarrarazo dute
zegoena aparte.

13/ Aita Santuba eta
Don Ramon Cabrera
dira nai ez dutenak
Karlos-en jarrera:
biyak eroririkan
arrazoi batera,
Alfonso-ren fabore
dirade atera.

14/ Oen gisa Nazio
zeudenak begira,
erakutsi diote
beren ontzakida:
Españako kontubak
emanikan jira,
Jaun onen laguntzalle
deklaratu dira.

15/ Biba bada Alfonso
Errege berriya,
Españolen ongarri
Jaunak ekarriya:
bide zuzenez zaude
Jar-gayan jarriya,
goiko mallan jartzeko
gure sort-erriya.

*Ramon Artola-k ipiñiak, Donostian,
Marzoaren ogei ta amaikan 1875'garren
urtean.* ⁽¹⁾

⁽¹⁾ Eskuz paperari erantsia.

Ikusi: "Colección de D. José Manterola, pág. 10",
inprentaren izenik gabeko kanta-papera.

AMORIOA ETA PENAK

Galayak: Biyotz neriak maite zaituben
 aingeru zoragarriya,
 beste maitatzen dezulako zuk
 penaz despeitu naiz iya;
 laister artuko du nere amak
 ill naizelako berriya,
 baldin maitatzen ezpanazu ni,
 maitetxo maitagarriya.

Galayak: Maita nazazu arren da arren,
 biyotz nereko kuthuna,
 ori egin nai ez dezulako
 sufri arazten nazuna;
 pena geyegiz nai badezu ill
 sobra naitasun dizuna,
 sarri egun bat argituko da
 konsegituko dezuna.

Damak: Ea nazazula orlakorikan,
galaya, neri erantzun,
beste maitatzen baldin badet nik
neroni dirazu entzun;
bada jakiñik, zertako nazu
artzen ainbeste naitasun?
merezi dedan bañan geyago
eztakit zertan nai nazun.

Galayak: Zertako naiko dizut ainbeste,
egun sentiko izarra?
ezin sendatuz nabillelako
sufritzen dedan min txarra;
biyotz neria erretzen duben
amoriyozko su garra,
benaz itzaldu lezakenikan
zu zera bakar bakarra.

Damak: Nonbait zerubak oker ipiñi
zuben fortuna guria,
zu ezin izan besterena ta
ezin ni ere zuria;
egun eta gau beti gogoan
daukat maitetxo neria,
mundu guziya bañan nayago
nuke banindu beria.

Galayak: Zure abotik nik au aitzia
;zer pena eta zer lotsa!
aspaldi (y) ontan zauritzen nazun
lantza da guztiz zorrotza;
ez dezu aitzen nere barrenak
daukan auziyaren otsa,
nitzaz kupitzen ezpazera zu
dezu arrizko biyotza.

Damak: Zu neregatik bazaude miñez,
ni nago bestegatikan,
diña maitatzen ez naubelako
iya sartuban etikan;
maite dedana urrikaldutzen
ezpada neregatikan,
ni sendatzeko denboraz ezta
ezer izango botikan.

Galayak: Aundiyak dira nere barrenak
dauzkan pena ta tristura,

Damak: Aspaldi (y) ontan nere biyotza
iñola ezin piztu da;

Galayak: Amoriyotik allegatu naiz
illtzeko trantze estura,

Damak: Onela bizi bañan nayago
nuke joan beste mundura.

*Ramon Artola-k ipiñiak, Donostiyan abostu-
illaren amargarrenian, 1875'garren urtean.* ⁽¹⁾

⁽¹⁾ Eskuz kanta-paperari erantsia.

Ikusi: “Colección de José Manterola”, pág. 5”,
inprentaren izenik gabeko kanta-papera.

ARBOLARI

(“Gernikako arbolaren” doñuban)

1/ Gure arbol santuba
arkitzen da eri,
zain sendo ugariyak
galtzen zaizka ari,
laguntzen ezpazayo
denboraz berari,
tronko maitagarriya
liteke erori.
laguntzen ezpazayo...

2/ Ez dediyen erori
arbol sendo fiña,
lagunduko diyogu
geren alegiña,
aundiya izan arren
senti duben miña,
ez luke galdu bear,
ez gu nor bagiña.
aundiya izan arren...

3/ Arbola galtzen ezta
laja bear errez,
ez dubelako bere
igualik ederrez,
onen frutubak lurra
betetzen du urrez,
au galtzen bada, gera
biziko negarrez.
 onen frutubak lurra...

4/ Arbolaren azpiyan
gerarenak bizi,
ez degu bear galtzen
arbolik ikusi,
gure guraso zarrak
zigutena utzi,
guk galtzia izango
litzake itxusi.
 gure guraso zarrak...

5/ Arbola galtzen balitz,
egiyazko penak
pasatuko giñuzke
guardatzen gaudenak,
aita zar maitagarri
lurpean daudenak
gure kontra lirake
altxatuko denak.
 aita zar maitagarri...

*Ramon Artola-k ipiñiak Donostiyan
Mayatzaren biyan 1876'garren urtean.*

Ikusi: "Colección de José Manterola, pág. 125", eskuz
eskribitutako papera.

Foxforo kajaren gañian iskribatzeko atabiyuak:

Kaja polit onetan
gorderik gaudenak,
obe gaitu erosi
fumatzen dubenak;
ez batzubek bakarrik
ezpada dianak,
gera guziz ederki
piztuko geranak.

Nai ditubenak piztu
gas ta krixalluba,
zigarro paperezko
pipa naiz puruba,
arraixkatzia basta
da gure buruba,
eta izango ditu
argiya ta suba. ⁽¹⁾

⁽¹⁾ Bigarrengo bertso au “Euskal-Erria”-n, XXV, 1891’en arkitzen da piska bat aldatuta:

.....
arraixpatzia dauka
poxpolo buruba,
non izango dituben
argiya ta suba.

Ni beti ibiltzen naiz tximutxaren alde,
sangratzen nautelako ongi ta debalde.

* * *

¡Otzak iya ill nau ta subak inpreuban!
Aruntz joan bearko det aurtengo neguban!!

* * *

-Petra... ¿non dezu iru kuartoko monera?
-Erori egin zait lurrera.
¡¡¡Txanpona alde ortara joan da ta kuarto berriz
onera!!!

*Ramon Artola-k jarriak, Donostiyan Urri-
illaren zortzigarrenean 1876'garren urtean.*

Ikusi: "Colección de José Manterola, pág. 126", eskuz
eskribitutako papera.

OROITZ BAT BILINTX-I

Lurperatu da Bilintx,
doaitsu umilla,
atsekabe samiñak
igarota milla;
denok pena degula
izandu da illa,
mundu ontatik joan da
konsuelua billa,
¡zerubaren erdiyan
gertatu dedilla!

Ramon Artola-k ipiñia Donostiyan Ustailaren ogei ta bigarreanean 1876'garren urtean.

Ikusi: "Colección de José Manterola, pág. 130", eskuz eskribitutako papera.

JONAS ETA ANA

1/ Itxas eskiña bitan
Jonas eta Ana
izan zan denbora bat
bizitzen zirana;
arratsetan arturik
txalupatxo bana,
itxasoan juntatzen
ziran alkargana.

2/ Gau illunetan alkar
billatzeko giyak
zituzten txalupetan
nork beren argiyak,
zeru alaya bazan,
berriz, illargiyak
zituben alkargana
giyatutzen biyak.

3/ Alkarren amoriyoz
itxutubak oso,
egunak pasatutzen
zituzten penoso,
arratsak, berriz, biyotz
zeuzkatenak preso,
librean ipiñirik
maitaro ta gozo.

4/ Modu ontan zirala
urte bat osoan,
eriotzak atzitu
zituan lazoan:
bein egon ondorean
izketa gozoan,
ezkutatubak izan
ziran itxasoan.

5/ Denborak emanikan
uste gabe mura,
txalupetara sartu
zitzayoten ura,
irten bañan len biyak
leku segurura,
alkarrekin itota
joan ziran zerura.

*Ramon Artola-k ipiñiak, Donostiyan
Urrillaren bederatziyan, 1876'garren urtean.*

Ikusi: "Colección de D. José Manterola, pág. 129", eskuz
eskribitutako orria.

ERDALDUN BATEN ZALDIYARI

1/ Kontatu al banitzake penak
zaldi zar batek dauzkanak,
negar egingo luteke biyotz
biguñak dituzten danak;
gaixua iya ill du gosiak
eta kiskurak maiz janak,
preso sartzia merezi luke
ura etxian daukanak.

2/ Bestek jan ezin dituban gauzak
arrentzat dira gozuak,
pensuz jabiak ematen dizka
zuraren zinta lazuak;
ainbeste kiskur goizetik arrats
tragatzen ditu gaixuak,
kakaren partez iñoiz egiten
ditu piñu ol osuak.

3/ Zaldi argalak bizi moduba
guztiz penosua dauka,
plakiyak beti ibilli bear
bere lanetan jiraka;
egun guztiyak pasatzen ditu
karro zar bati tiraka,
arratsak berriz ezin egiñik
kiskurrak jandako kaka.

4/ Ematen zayon janak egiten
eztiyolako onikan,
indar guziyak joan zaizka
eta ezin egin du lanikan;
eztet munduban uste zaldi bat
argalagorik danikan,
zezenak plazan garbitzen dute
itxura obekorikan.

5/ Zaldi zarraren jabia nor dan
askok bear dit galdetu,
eztiyotet nik erakutsiko
jota ez nazan baldatu;
obe luke ark Donostiyatik
beste norabait aldatu,
sarri jendiak ezagututa
ez dezan begitan artu.

6/ Momentutikan erreguz jartzen
naitzayo ni jabiari,
ez dediyela animaliya
orrela tratatzen ari;
pensu obiak ezpadizka nai
eman zaldi beriari,
kastiga dezan parte emango
zayola alkatiari.

*Ramon Artola-k ipiñiak Donostiyan
Otzagillaren amaikan, 1877'garren urtean.*

Ikusi: "Colección de D. José Manterola, pág. 127", eskuz
eskribitutako papera.

ARGI BIDEAK

*¿Zer egin bear du gizonak, ezkondu edo
gelditu ezkongai?*

1/ Ezkontzea da gauza
txarra eta ona,
bizi-bide sekreto
aundiyan dagona;
gaizki jarri liteke
ala ez dagona,
bai eta ere ongi
len gaizki dagona.

2/ Nere konsejuz iñor
bear baldin bada,
aurregi ezkontzea
erokeri bat da;
jolas denbora libre
pasatu al bada,
penatzeko denbora
gero ere bada.

3/ Lenengo biyotz biz bat
egiñik elizan
ezkon berriyak gaizki
ez litezke izan;
bañan ditxak jirarik
aizearen gisan,
gero dira kontubak
munduko bizitzan.

4/ Abiyatzen danean
aur txikiyen festa,
etxean inpernuba
billatzen errez da;
gabaz lo gaizki egin
egunaz orkesta,
lengo bizimodurik
arkitutzen ezta.

5/ Aur bat tronpeta jotzen,
negarrez bestea,
zarragoa saltoka,
txiliyoz gaztea;
onela joaten dira
jaya ta astea,
jolasteko senarra
eta emaztea.

6/ Oiek mantentzen eta
gañera jantzitzen
gurasoak eztute
gutxi padezitzen,
jaio eta dituzten
artean azitzen
pena ta nekepean
dirade bizitzen.

7/ Ala ere ez dira
palta gurasoak,
alkar maitatzen duten
amoriosoak;
ez izan arren ditxa
guziyak osoak,
pasatzen dituztenak
era-aldi gozoak.

8/ Eman zaiogu orain
begiyari jira,
ezkongai daudenari
jartzeko begira;
sasoya pasatubak
ezpaldin badira,
lasai bizi dirala
ikusiko dira.

9/ Ezkongaya librean
arkitzen da oso,
ez dauka ezkonduak
ainbat estreposo;
famiyaren kargik
eztu bear jaso,
bakarra da, ta bizi
liteke eroso.

10/ Bañan gaztetan bizi
nai dubenak lasa,
zartzean dauka beste
moduzko jolasa;
bakar gelditurikan
ez danean gauza,
bizimodu triste ta
txar bat oi du pasa.

11/ Indarrak eskastuta
danian debiltzen,
gauza sobratu baten
gisan da ibiltzen;
tristurak bear baña
lenago du illtzen,
eta nork negar egin
etzayo gelditzen.

12/ Mundu au negarrezko
zelai bat izanik,
ezta bizi modurik
penarik eztanik;
alaz guziaz jira
begiai emanik,
ezkondubak obeki
arkitzen ditut nik.

13/ Orra geren aurrean
naiko ikuskera,
argi biderik gabe
arkitzen ezkerak;
orain iñork badauka
ezkontzeko era,
zer egin berak bere
kontubak atera.

Junio 79 ⁽¹⁾

⁽¹⁾ Ikusi: “Euskal Erria” VI, 1882.

Tolosako Fakundo “Besamotza” zanaren eskuz idatzitako bigarren mordoan.

(1) “Junio 79”, itz auekin bertso auek egin ziran urtea ematen zaigu. Orregatik aurreratu ditugu onera.

1880

TXOMIN IRUTXULOETARRA BERE
ERRIYAN

1/ Urrutiyetan nere denbora
pasarik jira ta bira,
momentu ontan arkitutzen naiz
Donostiyari begira;
urte askoren buruban nator
itxasoz nere errira,
orain sartzen naiz Irutxuloeta
zarrera eta berrira.

2/ Zartuta nator Donostiyara
irten nintzana gazterik,
ontaz oroitu gabe pasatu
etzait jairik ez asterik;
orain beraren barrenen nago
pozez ta penaz beterik,
zeñen ez detan ikusten gauza
diferentiak besterik.

3/ Ez dakit nondik nora nabillen
non jartzen detan pausoa,
antzikan ezin ezeri eman,
au da lan kurioa;
¿non dira nere jaiotetxea,
kalea eta auzoa?
ezin billatu ditut non diran
jirarik erri osoa.

4/ Iru orduban nabil zorutzen
aruntz joan onuntza jira,
lengo emengo etxeak eta
gauzak non diran begira;
kupelatei ta tabernariyak
ere lengoak eztira,
zarrikan ez det ezer billatzen,
guztiyak berriyak dira.

5/ Noizbait bear da azaldu zaizkit
etxe lengoak diranak,
gatzelubaren oñean daude,
ogei ez dira dianak;
eliza bi ta bi konbentubak
erre izan etziranak,
oyek bakarrik ikusten ditut
lenago emen ziranak.

6/ Ez dira lengo muralla aundi
beltz aiek ere ageri,
kontu artutzen beti egoten
ziranak Donostiyari;
beren tokiyan jolas leku ta
arbolak daude ugari,
ikustea naguen egi guztiyak
gezurra dala diruri.

7/ Aundiyak eta ederrak dira
emen egin diran lanak,
eta ez are eskasagoak
egiten ari diranak;
lengo denboran ondar pilla ta
belar tokiyak ziranak,
gaur erri berri batekin iya
estali dira dianak.

8/ Arboldegizko pauso lekubak,
loretoki ta zelayak,
graziyaz daude beteak eta
etxeak dira galayak;
arku jirakin plazak ederrak,
kaleak zabal alayak,
au guztiya du koroitzen iñon
igualik ez duben playak.

9/ Begira jarri erriyari ta
orobat itxasoari,
eta guziyan edertasuna
besterik ezta ageri;
nola ez jaio bati burura
ote zan goitik erori,
bada zerutik amildutako
arren puxka bat diruri.

10/ Begiyak ase eziñik dauzkat
ikustez nere erriya,
amets gozo bat ez dala ere
ezin sinistu det iya;
ain dago beste ez bezin perla
eder, begiragarriya,
au ez da lengo Irutxuloeta,
da zeru txiki berriya.

*1880 / Neurtizlarien gudua: / Berako
bestetan / lehembiziko aipamen ona eraman
duten antolamendu biak / Ramon Artola,
Donostiarrak egiñak. (Orriaren izenburu
osoa.)*

*Alde batean: Ipuya edo fabula, bildotxa eta
otsoa.*

*Bestean: Txomin Irutxuloetarra bere
erriyan.*

Pamplona.- Imp. de J. Lorda.

Ikusi: Aita Jose Inazio Arana'ren bertso bilduma,
Loyolan.

"Euskal-Erria", 1, 1880.

ALTABIZKARKO KANTUA

NOR BERE ETXEAN IZAN BEDI NAGUSI

Ojuzka bat entzun da Euskaldunen mendiyetan!
etxe-ko-jauna zut-zutik zeguen bere atietan;
aditu du ta esan du: “¿Zer da gure lur onetan?”,
eta altxarik txakurra, lotan zeguen oñetan,
nastu du Altabizkarko inguru dena zaunketan.

Ibañetako mendizkan arbast-ots bat da
sentitzen;
arkaitzak ezker-eskuin joaz dator ugaritzen;
armada batek dakarren burrundara da
urbiltzen.

Gureak mendi puntetan orain ari dira biltzen,
eta etxe-ko-jauna ez da dardak zorroztez
gelditzen.

Emen dira! emen dira! o! zer lantzazko sasiya!
banderaz ezarriya da lur urrutiko guziya.
Ayen armaren diztirak milla tximisten argiya
botatzen dute ta bista begira galdu zait iya.
“Ikusi bitza, ikusi ! ikusi bitza, nausiya!”

-Zenbat dira, aurra; kontaitzik ongi.

-Dira bat, bi, iru, lau, bost,
sei, zazpi, zortzi, bederatzi,
amar, amaika, amabi,
amairu, amalau, amabost, amasei,
amazazpi, emezortzi,
emeretzi, ogei,

Ogei ta millak ta millak dira bidean onera;
denbora galduko degu, kontatzen jartzen
bagera.
Batu ditzagun indarrak, arkaitz aundiyak atera,
eta sartzen diranean gure mendiyen oñera,
amil zaizkagun lertzeko beren buruben gañera.

Iparreko gizon oyek ¿zertan ziran gerran asi?
¿zertan zuten Españaia pakean zeguela nasi?
Arkaitzak amildu dira; ezurak zaizkate autsi;
aragiak daude dardar puskatuak, zapalduak;
orrelako sarraskirik ez du ikusi munduak.

Korri, korri, oñezko ta Karlomanoren zaldunak,
euk ere bai dantzatubaz kapa gorriya ta lumak.
Illoba Roldan illa dek, orra zangar aren famak.
Orain, Euskaldunak, ea! laja-ta arkaitzen lanak,
dardaz akaba ditzagun igesi dijoazenak.

Badijoaz! badijoaz, illak utzi-ta biziyak.
Orra ayen edertasuna eta beren pantesiyak.
¿Non dira lengo banderak eta lantzazko
sasiyak?
Armetan ez da tximistik, odolez dira bustiyak.
Badijoaz! badijoaz! iya joan dira guztiyak.

-¿Zenbat dira, aurra? kontaitzik ongi.

-Dira ogei, emeretzi,
emezortzi, amazapi,
amasei, amabost,
amalau, amairu,
amabi, amaika,
amar, bederatzi,
zortzi, zazpi, sei, bost,
lau, iru, bi, bat.

Bat ere ez da ageri, bakarrik gelditu gera.
Etxeko-jauna joan leike txakurrarekin etxera
emaztea eta aurrak zorionez laztantzera;
dardak garbitu-ta adar zorroetan altxatzera,
eta beren gañean lo egiñaz deskansatzera.

OBIZDEA

Gabaz arrano sallak dirade bilduko
eta gorputzak jaten dira ibilduko;
mami puskak bistatik dirade galduko,
bañan ezurak beti dira azalduko.

*1879 / Neurtizlarien gudua / Elizondoko
bestetan / Garhait saria eraman duen kantua /
Ramon Artola Donostiakoak egina. (Orriaren
izenburu osoa).*

*Bayonne, imprimerie Lamaignere, rue
Chegaray, 39.*

Ikusi: Aita Jose Inazio Arana'ren bertso bilduma,
Loyolan.

"Euskal-Erria", XVI. 1887.

ERRIKO XEME IRUTXULOTARRA

Oso dibertituba
erriyan izanik,
ez du erriko xeme
beste izenik;
bada ez da gaurikan
ez ere egunik,
zerbait jolasbidetan
ikusten ez danik;
onlakorik zanik
ez nuben uste nik,
ez deizkiyo danik
beretzako lanik,
baldin dibertitzeko
badu lagunik.

Jolaserako griña
beste gaitzik eztu,
alderdi guztiyetan
portatzen da prestu.
Ala ditu erdaldun
nola euskaldunak,
denak nai diotenak,
guztiyak lagunak.

Buruz argiya da ta
ongi itzegiña,
alderdi guztiyetan
oso atsegiña.
Guziz egoki daki
gezurrak kontatzen,
egokiyago berriz
dantzan ta kantatzen;
eta egiten beste
norbaiten papera,
iruri arazten du
beste dala bera.
Ura daguen tokiyan
tristurikan ez da,
denbora pasatutzen
biziro errez da.
Allegatzen danean
iñautegi pesta,
etxean asko aldiz
ikusiko ezta.
Austerre pasa arte
zaldun iñautetik,
ez du izaten geldi
egoteko betik.
Erdilotan entzuten
badu danboliña,
seguru du berekin
lo ezin egiña.
Idiya bañan len da
irteten kalera,
noiz egingo duben ark
beiteitik karrera;
gero bere arrekin

kalerikan kale,
ibillirik zapatak
urratzen debalde,
eramaten danean
ura beitokira,
joango da lagunakin
emanikan jira,
zumorikan onena
daguen parrokira:
(klarogo esateko
sagardotegira).
Sarri azaltzen zaio
berriz beste pesta,
zer jolas izango dan
asmatzen errez da.
Lenago ditu meza
bezperak galduko,
idiyetara duben
bañan paltako.
Berekin izango du
bere kapa zarra,
zenbait aldiz idiyak
sartuba adarra;
eta tarratarikan
ezpada bestetan,
siñale dala ongi
atera pestetan;
bada bere sastrea
izanik idiya,
arrek artutzen diyo
maiz galtzen neurriya.
Ez dakit nola miñik
artzen ez duben nik,

egundañon ikusi
ez det artzen miñik.
Ala non idiyakin
nola zezenetan,
inpernuko Patxi'ren
antza du benetan.
Beste jolasik ere
bear bada egin,
lendabizi kontatu
oi da berarekin.
Denetan egiten du
norbaiten papera,
jantzi mudatu asko
oi ditu atera.
Ain plazer ikusten da
oso pormal plazan,
nola tximukeritan
saltoka ta dantzan.
Ez diruri dubenik
ezurrik berekiñ,
izatekoz, artuko
lukela nago miñ.
Eguna igarota
zer esanik ezta,
illuntzean asten du
berriroko pesta.
Plakiyaren beldurrak
kendurik lenengo,
jolasean asiko
ez da azkenengo.
Komediyarik bada
irtengo da bera,
graziyaz egitera

norbaiten papera.
Andik gero joanikan
dantzako tokira,
emango ditu dantzan
makiña bat jira;
bada ura bañan len
ni nekaturikan,
lotarako etxera
joaten naiz andikan;
eta geroz nola ark
segitzen duben an,
aurrerako berririk
ez nezake eman.

(1884'garren urteko Iñauterietan, beste jolasen artean, "Comparsa de Jardineros" bat antolatu zuten Donostiarrak. Egualdi ozkarbi ederra zegon. Zezen-plaza bete beterik. Jendea ixilik eta pozik ayei begira.

D. Adolfo Comba'k erderazko bertso batzuk atera zitun, D. Ramon Artola'k euskerazko auek.)

DONOSTIKO BARATZAGILLEAK

Famak gure erriyak
erroturik ⁽¹⁾ dauzka,
dala jolas-toki bat
festaren seaska.

1/ Lore toki polit bat
plazaren erdiyan
egin naya senti zan
joan dan aspaldiyan;
osaturik kutizi
zegoana erriyan,
gaur arkitutzen gera
baratza berriyan.

⁽¹⁾ Arraigadas.

2/ Gogor diogulako
eraso lanari,
gure baratzan gauza
sortu da ugari;
etzaiola iya lur
bererik ageri,
sestotxo lorez bete
bat dala diruri.

3/ Gure baratzan daude
lore oso fiñak,
zuri, gorri, oriyak,
more ta urdiñak;
liriyo, azuzena,
aleli, jazmiñak,
bioletak, arrosak
eta klabeliñak.

4/ Guk dauzkagu muxikak,
guk melokotoiak,
gingak diruritenak
perlazko botoiak;
aran klaudi ederrak,
laranjak, limoiak,
udare, alkatxofa,
mispira, meloiak.

5/ Dauzkagu gereziak,
dauzkagu marrubik,
illar, baba, babarrun,
esparrago aundik,
ez da letxugik palta
ez ere azarik;
ez da gure baratzan
ez dagueu gauzarik.

6/ Gure bearrak artzen
badirade ontzat,
poz bat geldituko da
betiko guretzat;
ez gerade gu ari
lanean gerentzat,
au dena egin degu
DONOSTIARENTZAT.

Ikusi: "Euskal-Erria", X, 1884.

"Euskal Erriko kanta zarrak", II, "Gure baratzan": 4, 5.

PILLOTARIYAK

*Donostiako muralla kontra luzean
jokatutako partiduba.*

1/ Partidu bat pillotan
geren kaltian
jokatu degu aurten
jai goiz batian;
lau lautara giñan asi,
maisubenak irabazi,
galtzalleak obe degu
geiago ikasi.

2/ Ai zer pillotariyak
nere lagunak,
gu gera partiduba
galdu degunak;
batek jotzen ezpazuben,
besteak ikutzen etzuben,
aisa pillotak gugandik
eskatzen zuben.

3/ Gure kontrariyua
sakalariya,
askok beldurra diyon
jokalariya;
ez gera gauza arentzat,
bera sobra da denentzat,
ezagutuba daukagu
pillotari ontzat.

4/ Bederatzi jokura
iru ta “*treinta*”,
ginduzen guk atera
oso ler-einta;
lau falta ta sei utsegin,
ondo jota ezin kintzezin,
tranpiyan ari al giñan
ziguten otsegin.

5/ Esanak gatik alkarri:
or bertan eon ai,
pillota ikusi orduko
guziok jo nai;
utzi, utzi au neretzat,
al zubenak nor beretzat,
gutxi jotako penarik
oraindik joan etzat.

Ikusi: “Euskal-Erria”, XIX, 1888.

URRUTIKO INTXAURRAK (1)

*Baserritar baten Ameriketatik bere lur
maiterako etorrera.*

1/ Pozez Ameriketara
joan nintzan gazterik,
etzalako iñon lur
oberik besterik;
bañan an desengañuz
ta penaz beterik,
eztakart etxerako
urteak besterik.

2/ Zorion billa joanik
ainbeste bidean
urteak etxeratzen
ditut azkenean;
joan baño pobreago
bainator urean,
iru dukat eztira
nere poderean.

3/ Ontzi zarrean nator
len berriyan joana,
eta emen txit pozik
detanean lana;
soldatik eztet baña
badaukat zer jana,
Amerikan prankotan
paltatu zaidana.

4/ Pobre, an beste asko
oi diranen gisan,
ez naiz portunosoa
Amerikan izan;
nere zori gaiztoan
aruntz joan bainintzan,
ojala lur neretik
irten ezpanintzan.

5/ Kontentuz joanak nere
moduban aruntza,
zenbait pozik jirako
lirake onuntza;
bañan nola baitiran
bear iru ontza,
nere gisan arkitzen
zaie poltsa utsa.

6/ Irabaz bide gutxi
eta maiz bear jan,
zenbait miseri triste
igaro det nik an;
pozez banintzan ere
Amerikara joan,
zartzerako orra zer
poz andik dakartan.

7/ Ezta iya sayatu
ez naizen lanikan,
eta eztet sobratu
ezer lanetikan;
bada ez egiñ amets
danik Amerikan,
eguzkitan ari ta
jaten ogirikan.

8/ Bañan ez dira gaizki
ez, an ere denak,
baitira ta ez gutxi
ongi dirarenak;
neri gaizki joan bazait
neretzako penak,
oñazerikan ez du
miñik ezdubenak.

9/ Noiz bait naigabeturik
neraman bizitzan,
lur ura utzitzera
erabaki nintzan;
eta eztet damurik,
irten ezpanintzan,
denbora gutxi barru
an ilko bainintzan.

10/ Nairikan eragotzi
arako pausoak,
zenbait lan egiñ zuten
nere gurasoak,
baña nik entzun gabez
beren itz gozoak,
nere penaz ziran ill
izandu gaizoak.

11/ Bueltan nator urean
diruz ez txit sendo,
eta ez ere nere
osasanaz ondo,
molde onekoa naiz
ontzitik irtengo
ai zer kolpea detan
etxean emango.

12/ Ara non dan Frantziya,
ara Españaia,
ara non dan Jaizkibel
deritzon mendia;
ara Ernio, ara
Aya-ko arriya
ara non dan ni jaio
nintzan baserriya.

13/ Ez nabill ametsetan,
ez, dira egia,
jo! zein ederrak dauden
gure alderdiak;
gaur ikustez pozturik,
malkotan begiak
jartzen zaizkit erro
bi egiñik biyak.

14/ Beti bizitu naiz lur
nerearen miñez,
onera nai ta onuntz
jiratu eziñez;
urik egon ezpalitz,
esaten det ziñez,
lenaztandik nintzala
etorriko oñez.

15/ Miratu ditut milla
fama duten lurrak,
bañan an ere daude
alderdi laburrak;
sinisturik dirala
erdiyak gezurrak,
emen nai ditut utzi
nik nere ezurrak.

16/ Aruntz joan nintzalarik
toki obe billa,
eztet bat-txo arkitu
miraturik milla;
ala nator etxera
penaz erdi illa,
nitaz eskarmentu bat
gertatu dedilla.

Ikusi: "Euskal-Erria", XXI, 1889.
(1886'an Soroa'k komeri bat atera zun izen onekin. Gaya ere berbera da. Bertsoak, berriz, 1889'an azaldu ziran "Euskal-Erria"-n. Soroaren komeria izango da, beraz, aurrena, eta Artolak artuko zion oni. Bañan, itxurari begiratuta, ez ote ziran bertso auek Artolaren burutik sortuko "Euskal-Erria"-n azaldu bañon urte batzuk lenago?).

SAGARDOARI

1/ Urrektuba ikusten
zaio koloria,
balsamu bat da berriz
bere savoria;
txinpartak darizkala
edari guria,
penak iltzeko txanpain
bañan da obia.

2/ Kentzen du egarriya,
alaitzen du oso,
jartzen daki kantari
dantzan ta garboso;
urrezko edariya
edaten da gozo,
bañan ukalondorik
ez geiegi jaso.

3/ Bere gayan neurriya
dionari artzen
umore ona baizik
ez dio ekartzen;
baña geiegi tripan
preso badu sartzen,
tripazaya balantzak
egiñaz du jartzen.

4/ O! edari maitea,
o! edari ona,
kulpikan gabe preso
kupelan egona;
orain libratzen zera,
gure zoriona,
atoz, pozturik deika
daukazu gizona.

5/ Txotxetik irten zera
kristal fiñ garbira,
saltatu dezu illun
betikan argira;
atoz ederra, atoz,
gauzkatzu begira,
eragiteko baso
zaudenari jira.

6/ Zu zera lorientzat
intza dan modura,
gizonaren pozgarri
sortuba mundura,
edaten zaitubena
zu, zeruko ura,
igotzen dezu mundu
ontako zerura.

(Del Ttun-ttun) ⁽¹⁾.

⁽¹⁾ Ikusi: “Euskal-Erria” XXX, 1894.

Ttun-ttun ori orduko aldizkari edo revista bat zan. Ramon Artolak, eta batez ere Pepe bere semeak, maiz atera zituzten artan beren itz-neurtuak, Pepe Artolaren eskuz idatzietan agertzen danez.

Egunaren eta urtearen erak

EGUNSENTIA

1/ Onen etorrera da
biotz pozgarriya,
daguén denboran zeru-
azpia garbiya;
izarrak joaten dira,
galdubaz argiya,
gelditzen dalarik bat,
ura illargiya,
itxasora jetxiyaz
lo artuban iya.

2/ Beren izkeran agur
egiñaz Jaunari,
txori txikiyak asten
dirade kantari;
gaixuak ontan diran
bitartean ari,
indarrak laburtuta
arrats illunari,
jayoera ikusten
zaio egunari.

3/ Sortegiko aldean
azaltzen da ontan
zillarrezko zinta bat
zerubaren muga;
gero ugariturik
argitasuna an,
balegoke bezela
urrutiya sutan,
eguzkia sortzen da
mendiaren puntan.

Ikusi: J. Manterola. "Cancionero Vasco, Tercera Serie"
(1880).

"Euskal-Erria", Tomo IV, 1881

"Euskal-erriko Kanta Zarrak, Imp. Macazaga, Rentería,
Tomo 1".

Bertsolaria, Rentería, 1932.

ILLUNABARRA

1/ Eguzkiya asten da
jetxitzen, jetxitzen,
dizdizera ederra
zaiola gutxitzen,
diamantezko printzak
zaizkanean galtzen,
urrezko bola baten
itxuran da jartzen,
eta geldi geldi da
itxaspera sartzen.

2/ Jiratzen dan denboran
itxaspe aundira,
paletako kolore
guztiak an dira;
ain pintura politak
goien jartzen dira,
ustetzen da zeruba
auspez dala jira,
ezin asper liteke
berari begira.

3/ Sarri beltzez jantzirik
zabalde guziya,
txori txikiyen kantik
ez da aitzen iya;
izarrez apaintzen da
zerupe garbiya,
eta bazter denari
emanaz argiya,
azaltzen da goi-farol
eder illargiya.

Ikusi: J. Manterola: "Cancionero Vasco, Tercera Serie"
(1880).

"Euskal-Erria", IV, 1881.

"Euskal Erriko Kanta Zarrak, Imp. Macazaga, Rentería,
Tomo 1".

Bertsolaria., Rentería, 1932.

Euskal Kantak, Donostia'n, 1959.

EGUZKIYAREN JAIKIERA

1/ Egun berriya asten
danekoz argitzen,
txori txikiyak dira
jaikiyak arkitzen;
ikusirikan zeru
azpiya garbitzen,
eta eguzkiyaren
arrastoak fintzen,
gaixoak dira pozez
kantari asitzen.

2/ Presaz emanik aiek
mundubari jira,
goiz jartzen da gu gauden
aldera begira;
mugiera ikusten
zaiola argira,
urrezko gurdi baten
gañean mendira
igota, azaltzen da
zabaldi aundira.

3/ Sortzen da dizdierak
emanaz ugari,
begirik para ezin
zaiola berari;
koroiz soindurik ain da
azalduten garbi,
zeru azpi ederra
pararik ostargi,
alderdi danetara
egiten du argi.

4/ Arpegi urrezdatu
zeruban egiñak,
musuz doratzen ditu
goi zabal urdiñak;
modu berean bere
dizdiera fiñak
laztantzearekin bat
beak eta gañak,
gauza guztiyak dira
azaltzen apañak.

5/ Jaiki-arazorikan
kanpora argiyak,
ikusten dira gauza
begiragarriyak;
uso txuriyak dute
ematen erriyak,
zelai bustiyak lauki ⁽¹⁾
pintatu berriyak,
eta perla ederrez
jantziyak mendiyak.

6/ Brumak dubela txuriz
tul baten itxura,
jatxirik egoten da
ibaien burura;
sarri azal dediyen
azpi eder ura,
tul fiña banaturik
odoyen modura,
azaltzen da ibaiko
kristalezko ura.

⁽¹⁾ *Cuadro.*

7/ Bertan inguru dena
ikusitzen dala,
ispillu biurtzen da
ibaiko kristala;
iruriztubaz balitz
bezelaxen ala,
bere palastaretan
egan daramala,
intz eztitan gozoro
daguén gain zabala.

8/ Iturri txulo garbi
estaliyak lorez,
berriro asten dira
apaintzen kolorez;
beren txor txor soñu ta
aurkera ederrez,
ezin betez daudela
magalak zillarrez,
zer grazi duten ez da
kontakutzen errez.

9/ Argiz dijoan gisan
kanpoa galaitzen,
txori erresiñolak
dirade alaitzen;
beren kontu modubak
asteko kontatzen,
arbol gain ederretan
dirala juntatzen,
oso kanta politak
dituzte kantatzen.

10/ Ontan loreak ere
dirade ikusten,
nola kolko ederrak
zabaltzen dituzten;
kolore fiñ berriyak
artzen dira asten,
eta karmin purpuraz
diranean jazten,
dituzte beren grazi
denak erakusten.

11/ Baletozke bezela
uztargiyan ⁽¹⁾ beera,
mitxeletak ⁽²⁾ jaikitzen
zaizkate gañera;
arkitzen dutelako
gozotan aukera,
nola kolko aietan
jolasteko era,
egan ibiltzen dira
loretik lorera.

12/ Su argi zerukoak
danekoz agertzen,
kanpo guztiyak ditu
piztu ta edertzen;
gain bat perlaz du jazten,
bestea doratzen,
gauza denak dituzte
koloreak artzen,
zeñen dan gaitz guztiyak
ikustez asetzen.

⁽¹⁾ *Arco iris.*

⁽²⁾ *Mariposa.*

13/ Koloreak jaikitzen
zaiozka goiari,
koloreak ur, zelai,
baso, mendiari;
oekin lore perlak
nola txoriyari,
eta ikusten zaizka
kanpo osoari
perlak, txoriyak eta
loreak ugari.

Ikusi: "Euskal-Erria", V, 1882.
Tolosako Fakundo Adurriaga "Besamotza" zanaren eskuz
idatzitako bigarren mordoan.

EGUZKIYAREN SARRERA

1/ Eguzkiyak makurka
mendiyen atzean
gordetzen du argiya
illunabartzean;
urre dizdirak gero
itxasperatzean,
eta goyak tinta fin
politak artzean,
tristura bat sentitzen
baita biotzean.

2/ Egunari indarrak
zaizkanean iltzen,
tristuraz dira gauza
guziyak umiltzen;
loreak joaten dira
makurka muixkiltzen,
mitxeletak urrezko
egotxoak biltzen,
eta txori txikien
kantubak ixiltzen.

3/ Negarti ikusten da
mugitzen ibaya,
triste errekatoa
tristetarik goiya;
mur mur iturtxuloko
ur kristal garbiya,
paltatzen zaiolako
zeruko argiya,
eta illun ta triste
itxaso aundiya.

4/ Zabalde igaroak
ainbeste naspilla,
galtzen du egunazko
mur mura ta bulla;
saguzarrak irteten
dira jankai billa,
aitzen da ermitako
Ai-Mari eskilla,
eta itxuran dena
gelditzen da illa.

5/ Ontan izar zeruban
barrenen zeudenak,
diz diz azpiyan dira
azaldutzen denak;
eta sarri, guk aruntz
begira gaudenak,
nairik gerenganatu
indar galdu lenak,
lotan jartzen ditugu
nekeakin penak.

Ikusi: "Euskal-Erria", XXI, 1889.
Colección Bonaparte, New Library, Chicago (kanta-
papera).

UDABERRIA

1/ Otzak eskasten dira,
denborak arintzen,
aire txarrak ez dute
len ainbat agintzen,
sarritan zerupea
dalako garbitzen,
eguzkiyak du urdin
purutik argitzen,
eta alai da guztiz
kanpoa arkitzen.

2/ Berdeturikan mendi,
zelai ta maztiyak,
pozez kantari jartzen
dira egaztiyak;
egunaz eguzkiyak,
gabaz intz eztiyak,
lurрак pararik gozo
legor ta bustiyak,
loratzen dira fruta
arbola guztiyak.

3/ Oez gañera dira
azaltzen txit fiñak
usaidun lore zuri
gorri ta urdiñak;
liriyo, azuzena,
aleli, jazmiñak,
nola arrosak eta
ala krabeliñak,
guztiyak guretzako
zerubak egiñak.

Ikusi: "Euskal-Erria", IV, 1881.

UDA

1/ Goiz bildurik zerubak
gabazko mantuba,
goiz sentitzen da txori
txikiyen kantuba;
eguzki urrezkoak
jirarik munduba,
ematen dubenean
argi doratuba,
frututan ikusten da
kanpo loratuba.

2/ Gar bizitan dalako
eguzkiya sortzen,
ikaragarri ditu
kanpoak berotzen;
ainbeste su da goitik
gañera etortzen,
txandetan dira lurrak
geyegi legortzen,
eta ibai txiki ta
errekak agortzen.

3/ Noiztik nora dituzte
denbora sargoyak
ekartzen aize golpe
eta kargazoyak;
asten dira tximistak,
turrunbaz turmoyak,
eta ondoren zuloz
beterik odoyak,
lur jotzen dute urez
betetako goyak.

UDA-AZKENA

1/ Zerupe urdiña da
gorde nayan asten,
maiz ditu kapa zuri,
beltz, arreak jazten;
oiek ez diyelako
azaldutzen uzten,
eguzkiya ez da len
bezin maiz ikusten;
eta bero aundiyak
dirade eskasten.

2/ Otz bero aundi gabe
denborak txit onak,
arkitzen ditu sasoi
onetan gizonak;
sariztatu nairikan
Jaunak onen lanak,
eltzen diyozka frutu
kanpoan dauzkanak,
eta etxera ditu
karreatzen danak.

3/ Frutu sasoiratubak
diranean biltzen,
abiyatzen da kanpo
berdea oritzen;
ostorik gabe dira
arbolak gelditzen,
lore zoragarriyak
igartuta iltzen,
eta txoriyen kantu
pollitak ixiltzen.

Ikusi: "Euskal-Erra", XV, 1886.

NEGUA

1/ Igarorik denbora
gozoen sasoya,
lenaz gaiñ illunduta
tristetzen da goya;
elementen abisu
jorikan turmoya,
aize min zakarrakiñ
asten da euriya,
eta ez du jakiten,
noiz gelditu iya.

2/ Gabak argitasuna
dutenean artzen,
oso goiz giro fiñak
dituzte ekartzen;
intzaren tokiyan da
izotza ezartzen,
bazter guztiyak dira
zuri zuri jartzen,
eta otza da leku
denetara sartzen.

3/ Bere gozotasuna
sartzeko lurrari,
noizik bein erasotzen
diyo elurrari;
egan iges egiñik
onek zerubari,
geldi geldi jaisten dan
denboran ugari,
samintasanak iltzen
zaizka negubari.

Ikusi: "Euskal-Erria", XV, 1886.

UDABERRIA

1/ Berdez apaintzen dira
goiak eta beak,
pizkortzen kanpo igar
indarrak gabeak;
ontan nork baiñan zeiniek
azaldu obeak,
beren pitxitasun da
beren koloreak,
kolkoak irikitzen
dituzte loreak.

2/ Indarrak galtzen joanik
izotz ta elurrak,
zotz denak azaldutzen
dituzte muturrak;
arbol ziruritenak
ildako egurrak,
joaten dira piztuaz,
pizturikan lurrak,
nola txori zeudenak
otzaren beldurrak.

3/ Aldi eder onetan
geranean sartzen,
zeruko grazia da
lurrean banatzen;
belar len lurra joak
zutik dira jartzen,
arbolak eta sasi
guziak loratzen,
kanpoak sarjin baten
itxura du artzen.

4/ Ikusten dira, onez
jartzen egualdiyak,
elurrak urtutzen da
garbitzen mendiyak;
eta indardun jankai
preskoz belardiyak
jantzirik, pizkortuak
aul zeuden ardiyak,
ondotik dituztela
arkume txikiyak.

5/ Lo-tokiak uzteko
izanikan larri,
txoriyak pozez dira
jolastutzen sarri;
arbolaren puntetan
oi dirade jarri,
eta kontu pollitak
kontatzen alkarri,
kantatzen dute zeinbait
kantu txoragarri.

8/ Au da alaitasuna,
au da poesiya,
au barrenen sentitzen
dan gauza eztiya;
kantuz alabatzen det
Jaunaren graziya,
onela zabaldurik
zabalde guziya,
ematen digulako
zerekin biziya.

Donostian, Marzoan 1897 urtean

Ikusi: "Euskalzale", XIII, 1897.
"Euskal-Erria" XXXVI, 1897.

UDA

1/ Udan gabaz eranik
lurrak intz eztiya,
;zein biotz pozgarriya
dan egun sentiya!
zeru erari gozoz
zabalde guztiya,
dizdiraz dan denboran
arkitzen bustiya,
jaikitzen da, oera
etzan eguzkiya.

2/ Ontan kantari asten
dira egaztiyak,
ontan pozez lotatik
jaikitzen pixtiyak;
indar berritzen ditu
ere eguzkiyak
lore eder kolkoak
intz eztiz bustiyak,
eta beste belar ta
landare guztiyak.

3/ Ain bearra da udan
bere bero ona,
gozo berak jartzen du
lur ozpel dagona;
frutuz jazten da arbol
loretan zegona,
urre buruz ornitzen
gari aul egona,
eta pizkortzen lenaz
eri zan gizona.

4/ Bañan zenbait txandetan
dana da gertatzen,
bear bañan geiago
dubela berotzen;
ainbeste su da goitik
gañera erortzen,
kiskali nairik dira
bartzarrak legortzen,
eta errekatxo ta
ibayak agortzen.

5/ Oen bidez alditan
denbora sargoyak,
biltzen dituzte aize
kolpe kargazoyak;
asten dira tximistak
turrunbaz turmoyak,
eta ondoren zuloz
beterik odoyak,
lur jotzen dute urez
betetako goyak.

NEGUA

1/ Tristuraz zerupea
maiz dala beztutzen,
ez da bere garayaz
negua aztutzen;
egunak baitirade
osoro moztutzen,
egualdia txartzen da,
denborak oztutzen,
onek eztu pobrien
biotzik poztutzen.

2/ Loretxo bat eztala
apaingarri azten,
pobrezaz da lur berde
eder ura jazten;
berengandik ostoak
dituztela uzten,
arbolak dira larru
gorrian ikusten,
edertasunik eztu
ezerk erakusten.

3/ Mitxeletak urrezko
egotxotan biltzen
dira, ta lorez-lore
eztira ibiltzen;
kirkir-txirrik ezta
zelaietan aitzen,
txori txikien kantak
dirade ixiltzen,
eta aundiak dira
tiropean iltzen.

4/ Berandu agertuta
goiz dala gordetzen,
eguzkiyak gutxi du
kanpora gozatzen;
lurrak izozten dira,
putzubak jelatzen,
alditan oparo du
elurra ezartzen,
eta ala lurrak ill
itxura du artzen.

5/ Gizonak illik baldin
bada bein erortzen,
ezta geyago aren
odolik berotzen;
bañan udaberriak
lurra du pizkortzen,
euri-tanto bakoitzak
lore bat du sortzen,
eta berriz eder da
kanpoa etortzen.

Ikusi: "Euskalzale", LIII, 1897.

"Euskal- Erria", LI, 1901.

"Baserritarra" n.º 60, 1907.

"Euskalzale" ta Euskal-Erria: 1/1-2. Illuna Zerupea maiz
danian jartzian.